

Dâvûd, "Menâsik", 27; İbn Mâce, "Menâsik", 16). Uygulamanın da bu yönde olduğunu gösteren rivayetlere göre Hz. Peygamber ve ashâbı telbiyede seslerini öyle yükseltirlerdi ki Ravhâ denilen mevkiye gelmeden sesleri kısılırdı. Ayrıca Resûl-i Ekrem, yüksek sesle telbiye söylenen (acc) ve kurban kesilen (secc) haccın daha faziletli olduğunu belirtmiştir (İbn Mâce, "Menâsik", 6). Mâlikîler telbiyede orta yolu tutar. Onlar sadece Mescid-i Harâm ile Mina Mescidi'nde sesin yükseltilmesinin mendup olacağı, çünkü bu iki mescidin hac için inşa edildiği görüşündedir. Kadınların ise seslerini yanlarındaki arkadaşlarının duyabileceğinden fazla yükseltmelerinin mekruh olduğu konusunda görüş birliği vardır. Ancak İbn Hazm bu konuda kadınlarla erkeklerin durumları arasında fark bulunmadığı kanaatindedir. Hanefîler'e ve Şâfiîler'e göre telbiyeyi Arapça söylemeye gücü yeten kişi de başka bir dilde telbiye getirebilir, fakat Arapça aslını söylemesi daha faziletlidir. Mâlikîler ve Hanbelîler ise yalnızca Arapça söylemeye gücü yetmeyenlerin başka bir dilde telbiye getirmesini câiz görür. Hac ibadetinin en önemli şartlarından biri kabul edilen telbiyenin sıkça tekrar edilmesi Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre müstehaptır; Mâlikîler ise bu hususta da orta yolu tutmanın mendup olduğu görüşündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "lby" md.; Ya'kübî, *Târîh*, I, 255-256; İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (nşr. Abdurrahman el-Cezîrî), Kahire 1349, VII, 93, 196; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (nşr. Muhammed ez-Zühaylî), Dimaşk-Beyrut 1416/1996, II, 702-705; Kâsânî, *Bedâ'î* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1418/1997, III, 152-157; İbn Kudâme, *el-Muḡnî* (Herrâs), III, 288-293, 430-431; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, I, 137-139, 147, 176; Nevvî, *el-Mecmûʿ* (nşr. M. Necîb el-Mutîfî), Riyad 1423/2003, VII, 148-149; Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zâhire* (nşr. Muhammed Bû Hubze), Beyrut 1994, III, 217-219; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 437-439; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl* (nşr. Zeke-riyyâ Umeyrât), Beyrut 1423/2003, IV, 61-63; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Beyrut 1404/1984, III, 268-274; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kunâʿ*, II, 419-421, 498; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muḥtaşarı Halil*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 324, 328-329; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, Kahire 1318, II, 160-165, 184; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 375-376; Mustafa Saîd el-Hin, *Eserü'l-ihtilâf fi'l-kaுவâʿidi'l-uşûliyye fi'ḥtilâfi'l-fukahâʿ*, Beyrut 1402/1982, s. 305-306; Leylâ el-Umerî, "et-Telbiye 'inde ʿArabi'l-câhiliyye-cemʿ ve tahkîk", *Dirâsâtü'l-ʿulûmi'l-insâniyye ve'l-ictimâʿiyye*, XXIX/2, Amman 1423/2002, s. 349-375; "Telbiye", *Mv.F*, XIII, 260-266.

TELCİE

(التلجئة)

Dış müdahale korkusuyla göstermelik ve danışıklı akid yapma; bu şartlarda yapılan sözleşme.

Sözlükte "himaye altına sokma, bir işlemleri yapmak zorunda kalma" anlamındaki **telcie** (ilcâ) kelimesi lugatlarda "ıztırar"la karşılaşmakla beraber aralarında ince farklar vardır (Ebû Hilâl el-Askerî, s. 125-126). Fıkıhta bir kimsenin -müsâdere, hırsızlık, gasp, ağır vergi gibi dış müdahale baskısı veya korkusuyla çaresiz kalıp- içi dışına uymayan işlemi yapmaya sürüklenmesini ifade eder. "Bey'u't-telcie" de satıcının bu şartlar altında inşa etmeye sürüklendiği göstermelik ve danışıklı (muvâzaalı) satış sözleşmesidir. Özellikle malî hukuktaki anlamı "güçsüz birinin ağır vergi yükünü kısmen haffletebilmek için emlakını nüfuzlu bir kimsenin himayesine katması"dır. Bir hadiste telcie "ısrarlı telkinlerin etkisiyle mirasın vârislerden birine aktarılması" mânâsındadır (Ebû Dâvûd, "İcâre", 49; *Müsned*, IV, 270; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, VI, 177). Kelâm ilminde ilcâ, "Allah'ın iradesinin kulların fiilleri üzerindeki zorlayıcı etkisi" anlamında kullanılmış, Mu'tezile'nin başını çektiği kelâmcılar bu kavram çerçevesinde insanların zorlama altında işledikleri fiillerin ahlâkî değerini ve bunlara ilişkin sorumluluklarını tartışmıştır (Schwarz, II [1972], s. 413-427). İlcâ teriminin karşılığı **ihtiyâr olup müljce'** mukabilinde de **muhtâr** kullanılır.

Telcie uygulamasına satış, nikâh, boşanma, vakıf, hibe, köle âzadı, şüf'a vb. işlemlerde rastlanmakta, bunların ayrıntılarında hükümler farklılaşmaktadır. Hanefî hukukçularına göre telcie satış, icâre gibi fesih veya ikâle edilebilen tasarrufları fâsid kılarken bu nitelikte olmayan nikâh, talâk, itâk, adak vb.ni etkilemez. Telcie aslında daha umumi olan hezlin (şaka) bir türü sayılmışsa da akdin gerek öncesinde gerek o esnada belirtilebilen hezilde telcienin aksine ıztırar şartı aranmaz. Bu konularda rıza ve ihtiyar kavramlarının çözümü özel bir öneme sahiptir (bk. HEZLİ; İHTİYAR; İKRAH). Mesele fıkıh literatüründe daha çok model akid sayılan alım satım çerçevesinde incelendiğinden burada bey'u't-telcie üzerinde durulacaktır. İkrahtan yapılabilmek üzere benzetmekle beraber telcie satışında göstermelik bir akid, öncekinde fâsid veya mevkuf olsa bile gerçek bir sözleşme söz konusudur. Yine telcie işlemi Hanefîler'ce bir hîle-i şer'iyye türü olarak nitelenirken

(Saîd b. Ali es-Semerkindî, s. 63) şeklen kurulmadan önce taraflar üçüncü kişilerin tanıklığında onun göstermelik olduğuna dair gizlice anlaştıkları için Şâfiîler'ce emanet akidlerinden (bey'u'l-emânet) sayılmaktadır. Telcienin dikkate alınması için akid öncesinde tarafların birbirine onun telcie şeklinde yapıldığını açıkça söylemesi şarttır. Zira telcie, özellikle sözleşmelerdeki hukukî istikrarın ve objektifliğin korunması ilkesine göre sadece halin delâletiyle sabit olmaz. Ancak şart muhayyerliğinin aksine telcie durumunun sonraki akdin içinde zikredilmesi gerekmez; çünkü belirtilecek olursa üçüncü kişilerin bu işlemi satım sanmalarını amaçlayan taraflar hedeflerine ulaşamaz. Telcie satışının hükmü, muvâzaanın akdin inşası veya ikrarında ya da semenin miktarı yahut cinsinde olmasına göre değerlendirilmiştir.

Akdin inşasında. Tarafların aralarında gerçekte var olmayan satışı akdin konusu üzerine sığınmaya sürükleyici bir müdahalede bulunulacağı korkusundan gerçekleşmiş gibi gösterme hususunda gizlice tanıklı muvâzaa yapılmaktadır. İkisinden birinin telcie teklifine diğerinin sessiz kalması ikrar sayılır. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre bu durumda akid bâtıldır. Zâhirürrivâye'ye göre Ebû Hanîfe de aynı görüştedir. Ancak Ebû Yûsuf'un aktardığına göre Ebû Hanîfe, danışıklı telcie ön şartını gizlenen muvâzaalı muhayyerlik ve vade şartında olduğu gibi bâtil, satışı ise kendi şartlarıyla geçerli saymıştır. Çünkü akil melekeleri yerinde bir müslümanın helâl nitelikli fiili mutlaka geçerliliğe hamledilir; dolayısıyla tarafların irade beyanlarının sahih kılınma imkânı varken yok farzedilmesi câiz değildir. Ona cevaben bu satışın butlânına veya fâsidliğine hükmedilmesinin zaruretini varlığına dayandığı, Ebû Hanîfe'nin savunduğu gibi şartın akide mevcut olması gerekli görülürse zaruretini savuşturulamayacağı söylenmiştir. İmam Muhammed'in Ebû Hanîfe'den rivayetine göre ise akid askıdadır (mekuf); her iki tarafça üç gün içinde onaylanırsa bağlayıcılık kazanır, nakzedilirse bozulur. Çünkü daha önceki muvâzaa, alıcı ve satıcının açıklananın dışındaki bir maksada dayanan irade beyanlarının kurucu özelliğini engellemekle beraber hüküm doğurmayıp akdi fâsid kılan süresiz muhayyerlik şartı konumundadır. Bazı Hanefîler telcie satışını mülkiyeti kabz ile dahi aktarmaması bakımından bâtil sayarken mezhepteki yaygın kanaate göre ehliyet sahibi kişilerin kendi akid kurucu sözleriyle oluşturulması bakımından bâtil

TELCİE

değil fâsiddir. Tarafları irade beyanlarını gerçekten satım kastıyla yapmadıkları ve şeklen hezl kapsamına girdiği için sahih de değildir. Hakiki satış ve temlike rıza, dolayısıyla ikrarın geçerliliği ortadan kalkar ve bu, hüküm (mülkiyet) doğurması bakımından kurulmuş bir akid değildir. Maksadı değil irade beyanını esas alan Şâfiî mezhebindeki sahih görüşe göre sözleşmede anılmayan önceki gizli anlaşma hükümsüz, akid de rükün ve şartları bakımından tamam olduğundan telcie satışı sahihtir. Nitekim fâsid bir şart üzerinde anlaşmaya varılsa da akidde anılmasa akid sahihtir. Şâfiîler'in görüşünü benimseyen Ebû'l-Hattâb el-Kelvezânî dışındaki Hanbelîler'in sahih ve meşhur görüşü şöyledir: Muvâzaa şahitler huzurunda yapılmışsa telcie satışı bâtıldır. Zira tıpkı hezdeki gibi tarafların aslında böyle bir satımı amaçlamadıkları halin delâletiyle sabittir. Ancak dış müdahale korkusu bulunsa bile satışın telcie olduğuna dair danışıklılık yoksa akid sahihtir. Mâlikîler ise dış zorlama altında kurulan akdi öncesinde telcie olarak yapılacağı belirtilmese bile mükrehin satışına denk tutup bâtil saymıştır; çünkü onlara göre sözleşmelerde maksatlar muteberdir ve evvelinde koşulan şart akde birleşik / ilişik gibidir. Kısacası akid öncesinde koşulan şartlara dair görüş ayrılığı maksada itibar konusundaki ihtilâfa dayanmaktadır; kastı muteber sayanlara göre önceki şartlar da mer'îdir.

Akidin ikrarında. Taraflardan birinin, emlâkine yönelik sığınmaya sürükleyici bir müdahalede bulunulacağı korkusu yüzünden diğeri lehine sahici olmayan alenî ikrarını gerçekmiş gibi gösterme hususunda gizlice muvâzaa yapmasıdır. Bu durumda da mülkiyet intikal etmez. İki taraf, olmayan bir satışı ikrarda anlaşıp ikrar ettikten sonra onun gerçekleşmediğine dair uzlaşırsa satış bâtıldır; artık tarafların onaylamasıyla da geçerlilik kazanmaz. Çünkü ikrar ihbar niteliğindedir; ihbarın sıhhati ise haberin konusunun sübûtuna bağlıdır; o sabitse ihbar da doğru, aksi takdirde değildir. Burada haberin konusu satış olup sabit değildir; dolayısıyla da câizlik ihtimali yoktur; zira icâzet mâdumu değil mevcudu kapsar.

Semenin miktarında. Hakiki bir akid kurmada uzlaşan tarafların gizlice muvâzaa yapıp bedeli meselâ 1000 olarak belirledikten sonra satış işlemi görünüşte 2000 üzerinden kayıt altına almalarıdır. İmam Şâfiî'ye, Hanbelî mezhebindeki zâhir, Kadı Ebû Ya'lâ nazarında ise kesin görüşe ve Ebû Yûsuf'tan gelen bir rivayette Ebû Ha-

nîfe'ye göre akidde belirtilen bedel muteberdir. Çünkü akdin geçerliliğini muhtevasında bildirilenler belirlir; bu örnekte hakiki bir satış amaçlandığı için onun öncesinde gizlice şart koşulan danışıklı bedel akidde açıklanmadığından hükümsüz, önceki gizli anlaşma da geçersizdir. Nitekim bu, fâsid bir şart üzerinde uzlaşıldıktan sonra koşulsuz yapılan akdin sahih sayılması gibidir. Ayrıca akidde önceden gizlice şart koşulan bedelden daha yükseği ilân edilerek sözleşme ona bağlanmaktadır. Ebû Yûsuf'un savunduğu ikinci görüş ve Hanbelî mezhebindeki iki yaklaşımdan biri, üzerinde gizlice anlaşılan muvâzaalı bedele itibar edileceği yönündedir. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bu konuda ihtilâf bulunmadığını belirtmektedir. Ebû Hafs İbnü'l-Attâr dışındaki Mâlikîler de mehir konusunda aynı kanaate sahiptir. Hezl satışının fâsidliğini savunan Hanefî ve Hanbelîler'e göre akidde ilân edilen fiyat zaten ilk bini içermekte olup taraflar, gösteriş amaçlı ikinci bini gerçekten alıp vermeme konusunda uzlaştıklarından sanki o fazlalığa dair şaka yapmış gibidir. Mezhpteki iki yaklaşımdan daha sağlam olanına göre onun sahihliğini savunan Şâfiîler fazlalığın da fiyata katılacağını düşünmektedir. Zâhirürrivâye'ye göre Ebû Hanîfe, muvâzaa sırasında taraflar açıklanacak iki binden birinin göstermelik / yapmacık olduğunu belirtmişse üzerinde gizlice anlaşmışlar fiyat geçerli iken belirtmemişlerse akidde bildirilen bedele itibar edileceğini söylemektedir, çünkü fiyat diye sözleşmede geçene denir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşü de bu yöndedir. Fiyatın olduğundan yüksek gösterilmesi çoğunlukla mehir tayininde gösterişe kaçmak ve emlâk satışlarında şüf'a sahibinin önünü kesmek gibi amaçlarla yapılmaktadır.

Semenin cinsinde. Alıcı ile satıcının önceden aralarında semenin meselâ 1000 dirhem olduğunda gizlice anlaşması, fakat akidde 100 dinar şeklinde kayda geçirmesidir. Taraflar bu muvâzaa sırasında, ilân edilecek cinsten fiyatın göstermelik olduğunu belirtmemişse akidde bildirilen muteberdir ki bu örnekte 100 dinardır ve gizlice belirlenenden yüksektir. Muvâzaada açıklanacak semenin düzmece olduğu belirtilmişse akid kıyasa göre bâtil, ancak istihsan bakımından ilân edilen üzerinden her hâlükârda sahih sayılmıştır. Bu satışın kıyasen butlânına hükmedilmesinin gerekçesi şudur: Gizli semen akid sırasında belirtilmemişken açıklananı da yapmacık olup gerçekten amaçlanmamakta-

dır. Böylece bedel düşer, geriye bu yönüyle belirsiz ve dolayısıyla geçersiz bir satım kalır. İstihsanen sahih sayılması şöyle gerekçelendirilmiştir: Taraflar bâtil değil sahih satış amaçladıklarından onu mümkün merteye geçerli saymak gerekir ki bu ancak muvâzaalı olanı da içeren alenî semen esas alınrsa mümkündür. Sanki koştukları gizli şarttan dönmüşlerdir ve hüküm görünene bağlanmıştır. Nitekim telcie satışı yapmak üzere anlaşıp görünüşte hibe gibi gösterebilirler hüküm böyledir. Bu hükümler tarafların aralarında gizlice muvâzaa yapması, ancak akdi alenî gerçekleştirmesi durumunda söz konusudur. Taraflar üzerinde gizlice anlaşmışlar semeni akid sırasında daha yüksek veya farklı cinsten gösterme hususunda muvâzaa yapsalar ikinci sözleşmenin göstermelik olduğu belirtilmezse öncekini ortadan kaldıracığından sonrakinin kuruluşu sırasında anılan semen geçerlidir. Zira taraflarca sonraki akdin yürütülmesi fesih ve ikâle ihtimaline açık olan önceki satışı iptal eder. Buna karşılık yeni sözleşmenin yapmacıklığını belirtmekle birlikte fiyat farklı cinsten tesbit edilmişse ilk akid muteberdir. Çünkü yapmacıklığını söylemekle ikincisinde anılan semeni bâtil kılmişlardır; akid sahih olmadığına göre geriye önceki kalmaktadır. Ancak fiyat aynı cinsten tesbit edilmişse ikinci akid muteberdir. Zira satış fesih ihtimaline açıktır. İkinci akid ve ilkinin semeni geçerlidir; hezl yapmak suretiyle fazlalığı iptal ettiklerinden fiyattaki ziyade bâtıldır.

Şâfiîler'e göre satış ilân edilen semen üzerinden sahihtir. İlga edildiği için önceki ittifak etkisizdir. Sanki taraflar fâsid bir şart üzerinde anlaşmışlar sonra koşulsuz akid yapmış gibidir. Hanbelî mezhebinde satıştan önce bir semen üzerinde uzlaşılması, sonra akidde başkasının kaydedilmesi konusunda iki görüş vardır. Birincisi semen tarafların üzerinde gizlice anlaşmışlardır; ikincisi akidde belirttikleridir. Mâlikîler nikâh akidinden bahsederken gizli olan ve açıklanan mehri değerlendirmiştir. Övünç ve kıvanç amacıyla açıklanan alenî mehri muteber olmadığına kanıtı varsa tarafların üzerinde uzlaştığı gizli mehriyle amel edileceği kanaatindedirler. Tarafların anlaşmazlığa düşmesi durumunda kadın, üzerinde gizlice anlaşılan düşük mehirden ilân edilen yüksek mehre dönüldüğünü ileri sürüyorsa aksini savunan kocadan yemin isteyebilir. Koca yemin ederse gizli mehri geçerli olur; kaçınırsa karısından iddiasını teyiden yemin istenir ve alenî mehriyle amel edilir. Onun kaçınması durumun-

da ise itibar gizli mehredir. Hanefîler'e göre alıcı ve satıcı uzlaşış bağlayıcılığı bulunmadığı gibi akidleşmeden daha güçlü de olmayan muvâzaadan dönerlerse satış geçerlilik kazanır; çünkü akdin ardından yapılacak bir başka akid öncekini ortadan kaldırmaya göre muvâzaayı da kaldırılabılır. Telcienin ispatı konusundaki hükümler ve görüş ayrılıkları bazı fıkıh eserlerinde geniş biçimde ele alınmıştır. Ancak bunlar, gizli satışın sıhhatini ve ilân edilenin butlânını savunan Zâhirürrivâye'ye göre Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan gibi Hanefîler'e, Hanbelî mezhebindeki genel kabul gören görüşe ve Mâlikî mezhebinin mefhumuna göredir. Şâfiîler, Hanbelîler'den Kadî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Ebû Yûsuf'un bir rivayetine göre Ebû Hanîfe gibi tam aksi görüştekiler ise bu ayrıntılara girmezler.

Alacaklılar, varlıklı fakat borcu sebebiyle temerrüde düşen birinin, malını telcie yoluyla başkasına aktarmasından korkarak hacredilmesini talep ettiklerinde hâkimin bu kimseyi hacir altına alıp alamayacağı tartışmalıdır. Ebû Hanîfe'ye göre bir var sayım olan telcie ihtimaline dayanılarak kişinin ehliyetinin kaldırılması ve rızası alınmadan malının satılması câiz değildir. Ağır borç yükü altında kalıp ödeme güçlüğü sebebiyle temerrüde düşen kişiye, mevcut varlığını da yitirmesinden veya telcie yoluyla üçüncü şahıslara aktarmasından korkan alacaklılarca istenmesi üzerine kazâi hacir uygulanabilir; malını satıp borcunu tasfiyeye mahkûm edilen böyle bir borçlunun telcisi câiz değildir, çünkü kendisine uygulanan haklı bir zorlama olup telcieye dayalı satış akdini bâtil kılmaz. Nitekim mirasçı ve alacaklıları haklarından mahrum etmek için telcie satışına veya hibesi bâtildir.

Tarih. Sâsânî İmparatoru I. Şâpûr'un (240-272) oğluna yaptığı uyarılara dair bir alıntıdan, gerekli önlemler alınmadığında haraç mükelleflerinin vali ve vergi tahsildarlarının baskı ve haksızlıkları sonucunda ilcâya sürülebildikleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Sâsânîler'de telcienin bilindiği sonucuna varılabilir. İlcâ yöntemi Roma İmparatorluğu'ndaki bir çeşit himaye uygulaması olan "patrocinium" ile de ilişkilendirilmektedir. Bu uygulamaya İslâm tarihinde çoğunlukla aşırı vergilendirmeden veya tahsildarların keyfi uygulamalarından kaynaklanan zulümden kurtulmak için başvurulduğu görülmektedir. Bazı çiftçiler telcie / ilcâ suretiyle arazilerini üst düzey devlet görevlileri, büyük day'a veya iktâ sahipleri vb. kişilerin adına kay-

dettiriyor, böylece belli bir bedel karşılığında yeni hâmilelerinin nüfuzundan faydalanarak maliyecilerin baskısından kurtuldukları gibi ağır vergileri büyük ölçüde azaltabiliyorlardı. Ancak tehlike geçtikten sonra bunların geri alınmasını sağlayacak hukukî teminatlar oluşturulmadığı için bu topraklar zamanla adına kayıtlı olduğu kişilere veya mirasçılara geçiyor, sığıntı konumundaki gerçek sahipleri ise kiracı çiftçiye veya ortakçıya dönüşüyordu. Meselâ Emevî Halifesi I. Velîd devrinde, Batâih'te (Irak) sular altında kalan arazilerin drenajı yapılarak yeniden tarıma kazandırılması için gerekli 3 milyon dirhemlik alt yapı yatırımını üstlenmesi karşılığında Seyyibeyn bölgesi bataklıkları iktâ suretiyle kendisine verilen Mesleme b. Abdülmelik'e yerli halk topraklarını telcie usulüyle aktarmıştır. Ancak Abbâsî devriminden sonra Emevî hânedanının emlakine el konulunca bu yerler de sahâbî Abdullah b. Abbas'ın torunu Dâvûd b. Ali'ye iktâ edilmiştir. Merâğa (Azerbaycan) halkının İrmîniye Valisi Mervân b. Muhammed'e ilcâ ettikleri araziler de Emevî hânedanının topraklarına el koyan Abbâsîler'ce müsadere edilmiş, daha sonra Hârûnürreşîd'in kızlarından birine geçmiştir. Muhtemelen mağduriyet örneklerinin çokluğu sebebiyle bazı Hanefîler tarafından mal sahibine, alıcının veya lehine ikrarda bulunulan kişinin hıyanet etmesi ihtimaline binaen telcieyi kanıtlama ve malı geri alma imkânı sağlayacak tanıklı bir belge hazırlaması önerilmiştir. Ayrıca malın üçüncü şahıslara aktarılması ihtimaline karşılık belgenin içeriğine müşterinin malın bedelini ödemesini güvence altına alacak bir damânü'd-derek eklemesi de tavsiye edilmiştir (belgelerin muhtevası hakkında bk. Saîd b. Ali es-Semerkandî, s. 64-66).

Abbâsîler zamanında telcie uygulamasının sürdüğü ve Halife Mansûr devrinde artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bir çiftçi, vergi memurlarının zulmünden dert yandığı halife ürünün dörtte birini sunarak arazisini kendi adına kaydettirme teklifinde bulunmuştur. Yine Ahvazlı bir kişi day'asının Mansûr'un veziri Ebû Eyyûb el-Mûriyânî'ye kiralanmış gibi gösterilmesi karşılığında kendisine yıllık 100.000 veya 200.000 dirhem ödemiştir. Fırat kenarındaki Şuaybiye halkı, kendilerine yüklenen harâc-ı mukâsemenin oranının düşürülmesi karşılığında topraklarını Hârûnürreşîd'in oğlu Ali'ye vererek onun adına çiftçilik yapmaya başlamıştır. Halifeyle görüşen Ali, oşrî statüye kavuşturulmasını sağladığı bu toprakları razı olacakları daha az

bir vergi karşılığında bölge halkına işletmiştir. Zencanlı ve Kâkuzânî çiftçilerin de tahsildarlar ve haydutların zulmünden kurtulmak için topraklarını göstermelik satım sözleşmeleriyle Hârûnürreşîd'in o sırada Cürcân, Taberistan ve Kazvin valiliği yapan oğlu Kâsım el-Mü'temen'in himayesine soktukları ve hazinenin oşrüne ilâveten ona da ondalık verdikleri anlaşılmaktadır. Gitrîf b. Atâ el-Cüreşî'nin Cibâl valiliği döneminde Mefâze halkının çoğunluğu tarlalarını Cüreşî'nin kumandanı Hü-mâm b. Hâni' el-Abdî'ye ilcâ etmiş, o da ölümüne kadar bu yerlerin beytül-mâl hissesini ödemiştir. Ancak mirasçılarının arazileri işletmemesi üzerine halk, Horasan'dan Bağdat'a dönüşünde bölgeden geçen Me'mûn'a başvurarak topraklarının mülkiyetinin halifeye devri karşılığında onun himayesinde çiftçilik yapmayı sürdürme talebinde bulunmuştur. Halifenin alt yapı yatırımlarını üstlendiği bu yerler hassa arazilerine dönüşmüştür. 256 (870) yılında Kerh halkının Halife Mühtedî-Billâh'tan kendileri için bizzat yazmasını istedikleri beş tevkîin biri telcielere iadesine dairdir. IV. (X.) yüzyılın başlarında Fars halkı, arazilerini telcie suretiyle ürünün çeyreği karşılığında (?) sultanın Irak'taki adamlarının namına tescil ettirmiştir. X-XI. yüzyıllarda Büveyhîler'in hâkimiyeti altındaki Irak'ta da durum böyledir. Meselâ 358 (968) yılında Iraklı çiftçiler topraklarını Büveyhî emîri katında büyük nüfuza sahip olan İbn Şîrâd'a telcie etmişlerdir. İktâ uygulamasıyla olumsuz ilişkisi bulunan telcienin Selçuklular ve İlanlılar devrinde azalarak sürdüğü anlaşılmaktadır (Lambton, s. 139-140; ayrıca bk. DAY'A; HARAÇ).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 270; Ebû Dâvûd, "İcâre", 49; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 292, 308, 319, 325, 364; İbnü'l-Fakih, *Kitâbü'l-Büldân* (nşr. Yûsuf el-Hâdî), Beyrut 1416/1996, s. 282, 284, 559-560, 581; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1407/1987, V, 463; Ceşî-yârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 7, 118; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 169-170; İstah-rî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 158; İbn Havkal, *Şü-retü'l-arz*, s. 303; Ebû Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muhâdara* (nşr. Abbûd eş-Şâlecî), Beyrut 1393/1973, VIII, 131-133; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ulum*, Beyrut 1411/1991, s. 73; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk fi'l-luğa*, Beyrut 1403/1983, s. 125-126; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, Kahire 1333/1915, II, 39, 175, 257, 270, 384; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *el-Vüzerâ'* (nşr. Hasan ez-Zeyn), Beyrut 1990, s. 145; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1414/1994, VI, 177; Saîd b. Ali es-Semerkandî, *Cennetü'l-ahkâm ve cün-netü'l-hişâm fi'l-hiyel ve mehâric* (nşr. Saffet Köse – İlyas Kaplan), Beyrut 1426/2005, s. 56-57, 63-66; Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 175; XVIII, 122-124; XXIV, 122-128; Kâsânî, *Bedâ'i'*, V, 176-178;

TELCİE

VII, 169; Mutarriżi, *el-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî – Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 241-242; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvîn fi ahbârî Kazvîn* (nşr. Azî-zullah el-Utârîdî), Beyrut 1408/1987, I, 46; Muvafakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut 1405, IV, 150; VII, 61; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), V, 93; Nevevî, *el-Mecmû'*, Beyrut 1997, IX, 248, 315-316; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr* (nşr. Ali Abdülhamîd Ebü'l-Hayr – M. Vehbî Süleyman), Beyrut 1419/1998, II, 265-266; Takyyüddîn İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 149, 152-154, 160; IV, 205; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkı'în* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1973, III, 89, 92, 93, 134, 380; IV, 44; Şemseddîn İbn Müflîh, *Kitâbü'l-Fürû'* (nşr. Ebü'z-Zehrâ Hâzîm), Beyrut 1418, IV, 35-36; V, 203; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1406/1986, IV, 265-266; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-me'âlib* (nşr. M. M. Tâmir), Beyrut 1422/2001, II, 11; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), VI, 8-9, 99; VII, 253; VIII, 94, 163; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, II, 16; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâf*, III, 149-150; IV, 243, 298; V, 155; *el-Fetâva'l-Hindîyye*, Beyrut 1411/1991, III, 209-210; V, 49-51; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 272-273; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir* (nşr. Muhammed İliş), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 313; Mustafa es-Süyûtî, *Me'âlibü'ül'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-muntehâ*, Dimaşk 1380/1961, III, 4, 57; IV, 275, 378; V, 49, 213; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, Beyrut 1421, IV, 482; V, 273-276, 489, 604, 608; VI, 251, 253; C. Zeydân, *Târih*, II, 126-128; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fi şevbihil'cedid*, Dimaşk 1967-68, I, 358, 385-391; II, 815; Abdülazîz ed-Dürî, *Târihu'l-İrâkî'l-ikhtisâdî fi'l-kamî'r-râbi'si'l-hicrî*, Beyrut 1974, s. 34-35; a.mlf., "Neş'etü'l-ikhtâ' fi'l-müctemî'âtü'l-İslâmiyye", *MMİr.*, XX (1970), s. 9-12; F. Løkkegaard, *Islamic Taxation in the Classic Period*, Lahore 1979, s. 67-70; Neş'et İbrâhim ed-Düreynî, *el-Terâdî fi 'ukûdi'l-mübâdelâti'l-mâliyye*, Cide 1402/1982, s. 207-221; Muhammed Âli Bahrülulûm, *'Uyûbü'l-irâde fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 203-212; Ali Muhyiddîn el-Karadâğî, *Mebde'ü'r-rızâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 418-423; A. K. S. Lambton, *Continuity and Change in Medieval Persia*, London 1988, s. 139-140; Mustafa Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003, s. 308-311; M. Schwarz, "Some Notes on the Notion of İlfa' (Constraint) in Mu'tazilite Kalam", *JOS*, II (1972), s. 413-427; "Bey'ut-telci'e", *Mu.F*, IX, 62-69.

CENGİZ KALLEK

TELFİK

(التلقيق)

İki veya daha çok hadisi bir hadis gibi rivayet etme anlamında terim.

Sözlükte "birleştirmek" mânasına gelen **telfik**, terim olarak farklı isnadlardan gelen ve farklı lafızlarla rivayet edilen bir hadisin isnad ve metnlerinin birleştirilme-

sini ifade eder. Buna **telfiku'r-rivâyât** adı da verilir. Birbirine çelişkili gibi görünen hadisleri te'vil edip uzlaştırmaya **telfiku'l-hadis** dendiği gibi fikhî mezheplerin görüşlerini birleştirme işi için de telfik terimi kullanılmaktadır. Telfik bir musannifin birçok kaynaktan hadis aldığını, hadisin birçok tarikini bildiğini ve rivayetleri birbiriyle karşılaştırdığını göstermesi açısından önemlidir. Hadiste telfike başvurmanın faydalı yönleri olduğu gibi zararlı yönleri de vardır. Faydalı yönleri arasında ihtisar, mütâbaat, tesebbüt, şeyhlerden birinden duyulan lafızların unutulması yüzünden diğeriyle takviye edilmesi, farklı kimseler tarafından anlatılan megâzi ve siyerle ilgili hadislerdeki eksikliğin tamamlanması gibi hususlar yer alır. Sika olmayan râviyi gizleme, vicâde ve icâzet gibi yollarla alınan bir hadisi semâ yoluyla almış gibi gösterme, metrûk râvilerin meşhur olma arzularını gerçekleştirme gibi hususlar da telfike başvurmanın zararlı yönlerindedir.

Telfikin birkaç şekli vardır. 1. Bir musannifin, isnadı ve muhtevası aynı olan bir hadisi iki veya daha fazla şeyhten aldığını belirttikten sonra, "Bu hadisin lafzı falana aittir" diyerek ortak isnadı ve tercih ettiği şeyhin metnini vermek suretiyle yapılan telfik. Müslim'in, "Bana Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Ebû Küreyb rivayet etti, lafz Ebû Küreyb'indir, dediler ki ..." şeklinde başlayan hadisi (Müslim, "İmân", 16) bunun örneğidir. Telfikin en yaygın olan bu şeklinin cevazı hususunda ittifak vardır. 2. Isnadı birleştirdikten sonra metinleri de birleştirip veya metnin bir kısmını bir rivayetten, bir kısmını diğerdinden nakledip her şeyhin lafız farklarına, ziyadelerine, "had-desenâ" ve "ahberenâ" gibi rivayet sîgalarına işaret etmek suretiyle yapılan telfik. Müslim'in şu hadisi de bu türün örneği olarak zikredilebilir: "Bize Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Muhammed b. Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr rivayet ettiler. Lafızları birbirine yakındır. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, 'Bize Gunder, Şu'be'den rivayet etti' dedi. Diğerleri, 'Bize Muhammed b. Ca'fer, o Şu'be'den, o da Ebû Cemre'den rivayet etti' dediler ... Ebû Bekir rivayetinde 'men verâeküm' sözü geçmekte, 'el-mukayyer' kelimesi bulunmamaktadır" (Müslim, "İmân", 24). İbn Cüreyc ve Şu'be b. Haccâc'ın sıkça başvurduğu bu telfik şeklini mâna ile rivayet taraftarları her râvinin ziyade ve noksanının bildirilmesi şartıyla câiz görmüşlerdir. 3. İki veya daha fazla şeyhten aldığı hadisi, lafzın kime ait olduğuna veya kimin ziyade ifade kullanıp

kimin eksik rivayet ettiğine dair bir açıklama yapmadan, herhangi bir lafız farkına da işaret etmeden rivayet ederek yapılan telfik. Müslim'in, "Bize Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Ebû Küreyb rivayet etti. İkisi de dedi ki ..." isnadıyla naklettiği hadis (Müslim, "İmân", 151) bunun bir örneğidir. Bu tarz telfikte lafzın kime ait olduğu açıkça belirtilmediği için lafızlarda ittifak bulunduğu söylenebileceği gibi farklılık olduğu da düşünülebilir. Mâna ile rivayeti câiz görenler açısından bu telfik şeklinde de bir sakınca yoktur. Ancak senedinde sika kabul edilmeyen bir râvi varsa bu tür hadisle ihticac edilmez. 4. Musannifin, isnadı ve muhtevası aynı olan bir hadisi birkaç şeyhten aldığını belirttikten sonra lafızlarının birbirine uyduğunu, birbirine yakın olduğunu, birbirini doğruladığını söyleyip onlardan aldığı mâna'yı kendi ifadeyiyle nakletmesi şeklinde yaptığı telfik. Alkame b. Vakkâs, Urve b. Zübeyr, Saîd b. Müseyyeb ve Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan her biri Hz. Âişe'den İfk hadisini rivayet etmiş, hadisi onlardan nakleden Zührî şöyle demiştir: "Onların her biri bana Hz. Âişe hadisinin bir bölümünü nakletti. Ancak olayı, bir kısmının diğerdinden daha iyi bellediğini ve daha esaslı bir şekilde anlattığını gördüm. Ben de olayın her birinin Hz. Âişe'den rivayet ettiği şeklini kendilerinden dinleyerek belledim, bir kısmının rivayeti diğerdininkini doğruluyordu ..." (Buhârî, "Şehâdât", 15). Zührî'nin bunun ardından söz konusu hadisi tamamen kendi lafızlarıyla nakletmesi bu çeşit telfikin bir örneğidir. Urve b. Zübeyr'in Misver b. Mahreme ile Mervân b. Hakem'den dinleyip, "Her birinin rivayeti diğerdininkini tasdik ediyordu" diyerek naklettiği Hudeybiye Antlaşması'na dair rivayet de böyledir (Buhârî, "Şürû't", 15). Mâna ile rivayetin örneklerinden olan telfikin bu şekli râvilerin adâlet ve zabt yönünden sika kabul edilmesi şartıyla câiz görülmüştür.

Hadiste telfik yapan ilk âlimin Zührî olduğu söylenmişse de ondan önce vefat eden Urve b. Zübeyr, Saîd b. Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebû Rebâh gibi birçok âlim telfik yapmıştır. Ancak Zührî'nin diğerlerine göre daha çok telfik yaptığı kesindir. Nitekim kendisinden Buhârî yetmiş yedi, Müslim elli, Tirmizî on sekiz, Nesâî kırk bir, Ebû Dâvûd otuz iki, İbn Mâce yirmi bir telfikli hadis rivayet etmiştir. İmam Mâlik, bizzat Hz. Peygamber'e ait sözlerin naklinde telfik yapılmasını hoş karşılamamış, başkalarının beyanlarıyla ilgili rivayetlerde ise bunu câiz görmüştür. Ona göre hadisleri